

KLASİK DÖNEM POLONYA'DA KATOLİKLİĞİN İNŞASINA SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

A Sociological Approach to Construction of Catholicism in Classical Age Poland

Oğuz ÖZTOSUN*

ÖZET

Gündelik bakış açısıyla, insanlar ve toplumlar dinsel anlatının bir sonucu olarak görülürler. Ancak sosyolojik bakış açısı dini başka bir çerçeveden ele alır. Dinin kurumsal niteliği, sosyolojinin bilim olarak gün yüzüne çıktığı dönemde bütüncül sosyoloji anlayışının bir parçası olarak sosyologları ilgilendirir. Din, sosyolojiye göre toplumları bir araya getiren kurumlardan biridir. Tanım gereği bir tapınak etrafında örgütlenen inanç birlikteliği olan din kolektif bir şeydir. Evrensel dinlerden Hristiyanlığın bir mezhebi olan Katoliklik Roma İmparatorluğu'nun siyasi iktidarını kaybettiği dönemde Avrupa'ya Cermenler üzerinden taşınır. Polonya'nın Katolikliğe geçişinde de bu durum etkilidir. Polonya, kuruluşunun hemen ertesinde Avrupa'daki siyasal ortama uygun olarak Katolikliğin yolunu tutar. Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçişin yaşandığı dönemde Polonya'da Katoliklik kurumlaşmaya başlar ve Polonyalı kimliğinin ayrılmaz bir parçası olur. Pagan inanışlara sahip Polonya halkının Katolik olmasının özel nedenleri vardır. Bu nedenler Polonya'nın dönem Avrupa'sı içinde kendisine yer bulması çabasında gizlidir. Modernleşme öncesi dönemde Polonya'da Katolikliğin inşası, günümüze kadar uzantıları olan bir inancın bir toplumla özdeşleşmesinin başlangıcıdır.

Anahtar Sözcükler: Polonya, Katoliklik, Kilise, Din, Toplum.

ABSTRACT

Humans and societies are considered as result of religious narration by daily perspective. However, it is discussed in a different framework by sociological perspective. Sociologist as a part of holistic sociological approach interests institute characteristic of religion. Religion is one of the institutions, which band together societies. Religion is collective construction around a temple with collective belief. Catholicism, which is one of the Christian sects, is expanded in Europe, after collapse of Roman Empire, by German troops. This fact affects acceptance of Catholicism in Poland. Poland converts to Catholicism just after the foundation of the country. Catholicism starts to become an institution in Poland at the period

* Doktora Öğrencisi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye. E-posta: oguz.oztosun@ogr.iu.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-5168-9034.

of changeover from middle age through modern times. Catholic identity becomes a part of Polish identity at that time. There are specific reasons of conversion from pagan belief to Catholicism. These reasons are hidden at political area of Europe. The construction of Catholicism of Poland, at the time of pre-modernity, is beginning of social identification in Poland.

Key Words: Poland, Catholicism, Church, Religion, Society.

Giriş

Din toplumların kimliklerini inşa etmede başvurulan başat kurumlardan biridir. Bu özelliği sebebiyle, sosyologların ilgisini çeken bir çalışma alanıdır. Bir örgütlenme biçimi olan din, toplumsal meselelerden ayrı düşünülemez gibi toplumu sarmalamaktan da geri durmaz. Bugün Katolik kimliği ile tanınan Polonya toplumunun bu inancı nasıl benimsediği ve Polonya Katolik Kilisesi'nin kurumsal niteliğine kavuştuğu meselesi sosyolojik açıdan önemlidir. Roma İmparatorluğu'nun siyasal iktidarını kaybetmesi üzerine derinleşen Katolik inancı ruhani merkez olarak Vatikan Kilisesi'ne bağlıdır. Polonya'nın klasik çağındaki gelişmeler, Polonya toplumunu pagan inanışlardan Katolik inanışlara doğru yönlendirmiştir. Bu süreçte yaşanan gelişmeler tarihin olduğu kadar sosyolojinin de konusu kabul edilmelidir. Çünkü sosyoloji, tekrar eden olgular arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek için tarihten yardım alır (Braudel, 2016: 111). Bu sebeple, burada tartışılan meseleler tarih ve sosyolojinin disiplinler arası yardımlaşması göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır. Tüm bunlara bağlı olarak, bu çalışmada Polonya'da Katolikliğin nasıl yerleştiği ve topluma kök saldığına dair sosyolojik bir bakış açısı geliştirmek amaçlanmaktadır.

Dinin Sosyoloji ile Temel İlişkisi

Din üzerine yüzeysel bakış açısıyla yaklaşıldığında, dinin yalnızca insanla Tanrı arasında ilişki kurma biçimi olduğu yanılgısına düşme ihtimali vardır. Derinlikli bakış açısı, dinin bireysel olmaktan çok toplumsal bir şey olduğunu gösterecektir. Bu sebeple, sosyolojinin din ile ilgilenmesinin nedenini, dinin toplumsalla olan ilişkisinde aramak gerekir. Din, toplumların çözümlenmesinde başvurulan temel kurumlardan biridir. Sosyolojik çıkarım yapmak isteyen ya da sosyoloji ile kıyasından bile olsa ilgilenen kişiler, dinin sosyoloji üzerindeki etkisini görmezden gelemezler. İçinde bulunduğumuz dönem gelişmelerinin şekillenmesinde, tarihsel ve sosyolojik olarak, dinin diğer kurumlar kadar etkili olduğunu söylemek gerekir. Toplumların tarihsel süreçte yerleşen dini pratiklerini sürdürmeleri, toplumsal

geleneğin ve kimliğin şekillenmesinde dine verilen referansın yoğunluğu, dikkatli bireylerin gözünden kaçmayacaktır.

Dini anlamak için başvurulacak en bilinen yol, öncü sosyologların yaptıkları gibi, dinin kökenine inmektir. Dinin kökeninden yola çıkan açıklama girişimleri sosyoloji alanında mevcuttur ve bu girişimler bilinen dünyaların en eskilerine kadar uzanır. Din, tarihsel olarak insanın yaratılış hikâyesine, hatta onun öncesine giden bir olgudur. *Kitabı Mukaddes*'in *Tekvin* bölümünde Tanrı'nın evreni yaratması, insan öncesinden başlanarak konu edilir (Kitabı Mukaddes, 2010: 1-2). Aynı şekilde, Kuran-ı Kerim'in ilk suresi olan Fatıha, insana dair olan konulardan önce Allah'ı takdim eder (Kuran-ı Kerim, 1998: VIII). Bugün evrensel kabul edilen dinlerin kökenlerini insanın öncesinde konumlandırmaları, yukarıda görüldüğü gibi, kutsal kitaplarının ilk sayfalarında yer almaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere, toplumsal yaşamı düzenleyen kurumlardan olan din, kendisini insana göre önceleyerek açıklama yoluna gider. Bugün geçerliliğini koruyan evrensel dinlerde durum böyledir. Bununla birlikte, inanç boyutunu kaybetmiş çok tanrılı dinlerde de benzer anlatılar söz konusudur. Bu dinlere verilecek en bilinen örnek Yunan mitolojisidir.

Batı felsefe geleneğinin kurucusu olan Antik Yunan'da, insanın varlığından önce çok tanrılı bir dinsel anlatı vardır. Bu anlatıya göre, evrenin yaratılış hikâyesi, Yunan mitolojisinde kendisine yer bulur. Antik Yunan'ın dini sayılan mitoloji, Homeros ve Hesiodos'un destansı şiirlerinde su üzerine çıkar. Evren, öncül *khaos*'tan ardıl *kosmos*'a bir geçiştir. Yani evren boşluktan düzene atılan bir adımın sonucunda var olur. Yunan mitolojisinin tanrıları bu geçişin çıktılarıdır. Buna bağlı olarak insan, tanrılardan sonra düzenin içine doğar (Dürüşken, 2014: 17-24). Tanrının, insanın öncülü olduğu fikri, Yunan mitolojisinin temel yapı taşlarından biridir. Başka dinler için de benzer durum söz konusu olabilir. Din anlatılarının doğuş hikâyelerindeki ortak nokta, insan öncesine verilen referanstır. Muhakkak dünyanın çeşitli yerlerinde farklı dinlerin çıkış hikâyeleri mevcuttur. Ancak bizim buradaki niyetimiz, dinler tarihi anlatmak değildir. Buna karşın, amacımız din kurumunun insanlık kadar eskiye dayandığını göstermektir. Bu sebeple, dinin sosyolojiyi ve sosyologları meşgul eden yönüne eğilmek gerekir.

Sosyolojinin bilim olarak ortaya çıkmasının temelinde Sanayi Devrimi sonrası yaşanan olaylar vardır. Yeni bilimin doğuşunu hazırlayan konular, sanayileşme ve sanayileşme sonrası yaşanan toplumsal sorunlardır (Sezer, 2011: 5). Sanayi Devrimi'nin yarattığı yeni üretim ilişkileri, toplumsal yansımaları da beraberinde getirir. Sanayi Devrimi ile birlikte Fransa'da

yaşanan toplumsal gelişmeler, sosyolojinin ana damarlarından birini oluştururlar. Öncü sosyologların Fransa'dan çıkmış olmaları sebebiyle, sosyoloji Fransa menşeli bir bilimdir. Toplumsala dair yorumlara dayandığı için bilimin bu dalı farklı görüşler üzerinden ilerler. Jean Duvignaud'un temsilcisi olduğu yaklaşıma göre sosyoloji, Fransız Devrimi'nin çocuğu olarak adlandırılır. Fransız Devrimi, kendisinden önceki düşünce yapısından kopuş yaratır. Eski toplumsal düzen, tanrısal istencin ürünü olarak görülürken, Fransız Devrimi bambaşka bir düzen getirir. Tanrısal olandan kopuş ve eski düzenden yeni düzene geçiş, sosyolojinin temellerinin atılmasında en etkili dayanak noktasıdır. Buna karşın, Robert Nisbet'in temsilcisi olduğu yaklaşım, sosyolojiye bambaşka bir yönden bakar. Fransız Devrimi'nin önemini kenara itmez. Ancak sosyolojinin doğuşunda, Fransız Devrimi sonrası gelişmelere bağlı olarak, yaşanan değişmelerin yarattığı kaygıları temele koyar (Bréchon, 2000: 14-17). Farklı bakış açılarına sahip olmalarına rağmen, her iki görüşün ortaklaştığı bir nokta vardır. Bu ortak nokta, eski-yeni düzen çekişmesi ve onun yansımalarıdır. Tanrısal istencin sonucu olan eski düzenin ortadan kalkmasına yönelik adımlar, yeni bir düzeni beraberinde getirir. Ancak sosyolojinin doğuşunu, yeni düzenin sağlayıp sağlamadığı yoruma açıktır. Her iki yaklaşım da tanrısal istenç meselesini merkeze koyarak, dini sosyolojinin açmazları için başvurulacak temel kurumlardan biri haline getirir.

Eski-yeni düzen çekişmesi sebebiyle, sosyologlar sanayileşmeye verdikleri önem kadar, dine de önem verirler. Sosyolojinin kuruluş aşamasında var olan bütüncül sosyoloji anlayışı, dini toplumsal meseleleri açıklığa kavuşturmada önemli bir konumda görür. Daha açık ifade edersek din, sanayileşme sonrası yeni dünya ilişkilerini anlamak için önemli bir alandır (Sezer, 2011: 6-8). Sosyolojinin habercilerinden olan Claude Henri de Saint-Simon, toplumsal sorunlara çözüm olacak ve düşünürleri etrafında kenetleyecek bilimsel bir uğraş içindedir. Saint-Simon'un bu düşüncesi, toplumu yeniden düzenleyecek bir nevi dini hareket gibidir. Yeni toplum, pozitif düşünceye dayalı ve iktisadi temelle açıklanabilen bir yapıya sahiptir ve sanayi toplumu olarak adlandırılır. Sanayi toplumu, işin faydaya yönelik olmasıyla birlikte, Hristiyan inancının telkin ettiği sevgiye dayalıdır. Bu sebeple, yeni bir inanç sistemi gerekli görülür ve Saint-Simon bu inanç sistemini yeni Hristiyanlık olarak adlandırır. Yeni Hristiyanlık, bir anlamda 19. yüzyıl sosyalizminin temelidir (Freyer, 2015: 48-51). Saint-Simon'un düşünceleri, sanayileşmeyi merkeze koyar ve pozitivist bir yaklaşımla temellendirilir. Toplumsal kurumlardan olan din, yeni gelişmelere bağlı olarak, sanayileşmeden bağımsız düşünülmez. Ancak, dinin yeniden yorum-

lanması ve sanayi toplumuna uygun bir kimliğe büründürülmesi gerekir. Yeni Hristiyanlığın 19. yüzyıl sosyalizminin temeli olarak görülmesi, yeni bir örgütlenme biçimi geliştirme çabasında olunmasıyla açıklanabilir.

Saint-Simon'un takipçisi olan Auguste Comte'un sosyoloji yaklaşımında benzer düşünceler kendisini hissettirir. Sosyolojinin kurucusu sayılan Comte, sosyolojiyi bilimlerin sonuncusu sayar. Bilimlerin tasnifini yaparken aklın üstünlüğüne ve pozitif felsefe anlayışına önem verir. Aklın ve pozitif felsefenin yol göstericiliğine inanan Comte, Saint-Simon'dan etkilenecek üç evreli bir insanlık evrimi ortaya koyar. Comte'un insanlık evrimi, Saint-Simon'un çizdiği özgün ilerleme paradigmasından yola çıkar (Kabakçı, 2019: 111). Comte'un insanlık evriminde ilk evre olan teolojik hal, çok tanrıçılıktan tek tanrıçılığa geçen durumu, ikinci evre olan metafizik hal, teoloji ve pozitivism arasındaki zihinsel açıdan eleştirel durumu ve son evre olan pozitif hal ise bilim yasalarına dayanan rasyonel öngörü ve toplumsal evrime dayalı durumu ele alır (Comte, 2015: 157-236). Bu üç evreli anlayış, ereksel bir insanlık ilerlemesini gösterir. Comte, insanlığın aklın yol göstericiliğiyle son evreye ulaşacağına inanır. Böylece insanlık, teolojik evreden kurtularak pozitif evreye geçer ve yeni bir toplum yaratır. Bu çıkarımından yola çıkan Comte, içinde bulunduğu Katolik Fransız toplumunun karşısına, kurucusunun kendisi olduğu suni "insanlık dinini" koyar. İnsanlık dini, tanrısı insanlık olan ve kendi dini takvimiyle birlikte ritüellere sahip modern dünyayı kurtuluşa erdirmek isteyen bir dindir (Kabakçı, 2019: 118; Simon, 1991: 285-288). Comte, Katolik toplum anlayışını aşmayı hedefleyen yeni bir din kurarak, toplumu son evre olan pozitif halde görmeyi arzular ve kurucusu olduğu sosyolojinin dinle yakın ilişkisini gözler önüne serer. Ancak, Comte'un bu yaklaşımı tam olarak dinin toplumsal işlevini açıklamada yeterli değildir.

Saint-Simon ve Comte, toplumsalı açıklarken dine başvururlar. Bu amaçla, dini pozitivist bir kimliğe büründürmek isterler ve sosyolojinin merkezine yerleştirirler. Ancak din, tüm sosyologlar için merkeze alınan bir kurum değildir. Dünya tarihine yön veren Karl Marx, toplumsal çıkarımlarını iktisadi temelle açıklayan çok yönlü bir düşünürdür. Bu sebeple, toplumsalın dinle olan ilişkisine de eğilir. Din, daha önce de gördüğümüz gibi, kendisini insan öncesinden açıklama girişimi içindedir ve insan dinsel anlatının bir anlamda sonucudur. Ancak Marx, dinlerin bu niteliğine karşı bir konum alır. Kaleme aldığı *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* metninde din üzerine belirttiği önemli bir şey vardır. Dinler insanlığı yaratmazlar, insanlar dinleri yaratırlar (Marx, 2017: 58). Marx, bunu söylerken, dini alışlagelenin karşısına koyar ve insanlığın yarattığı bir şey olarak görür. Daha

açık ifadeyle, dinin kutsal niteliğinde bir anlam farklılaşması yaratır. Bunu yapmakla dini önemsiz kabul etmez. Aksine toplumsalı açıklarken, dini başka bir konuma yerleştirdiğini gösterir. Marx, iktisadi toplumsal altyapının temeli olarak görürken, dini diğer birçok kurum gibi toplumsal üstyapıda konumlandırır. İnsanların dinle olan ilişkisi, iktisadın temel olduğu altyapının toplumsal üstyapıdaki yansımalarından biridir (Marx, 2011). Din üstyapı kurumlarından biri olarak, toplumsalı açıklamada tek başına yeterli değildir. Bu sebeple, Marx, sosyolojik çıkarımlarda dini merkeze koymayan bir tutum geliştirir. İktisadın altyapının unsuru olması, Marx'ın ona önemli rol vermesine neden olur. Ancak, altyapı ile üstyapı arasında bir kopukluk olduğu düşünülmemelidir. Altyapı maddi olanla ilişkiyken, üstyapı manevi olanla ilişkilidir (Braudel, 2014: 33). Bu iki yön, sıkı bir ilişkiyle toplumsalı inşa ederler. Yalnızca üzerlerine düşen roller farklıdır. Diğer bir öncü sosyolog Frédéric Le Play, belli noktalarda Marx'ın fikirlerini paylaşır. Ancak, Le Play'nin, Marx ile ayrıştığı noktalar bulunur. Le Play, toplumların maddi koşullara göre konumlandırılmalarına karşın, temel özelliklerinin ahlaki yapılarında yattığını söyler. Ahlaki yapıların özünü sağlayan, temelde din kurumudur (Le Play, 2017: 31). Le Play, toplumları çözümlemekte iktisada önemli bir konum vermekte sakınca görmez. Ancak dinin, toplumların kimliklerini kazanmada oynadığı rolü kenara atmamanın bir düşünce içindedir.

Sosyolojinin öncü düşünürleri dinle ilgilenirken, dinin toplumsalı açıklamada önemini ön plana çıkarırlar. Öncü sosyologların dinle sosyoloji arasında kurdukları ilişkilerden yola çıkarak, dinin sosyolojik anlamda nasıl açıklandığını ele almak gerekir. Öncelikle dinin toplumsal bir şey olduğu kabul edilerek tek bir tanımı olmadığı, farklı düşünürlerin dini tanımlamada farklı ifadelere başvurabilecekleri öngörebilir. Dünyada farklı dini inançlar ve anlayışlar vardır. Hatta aynı dini inançlar arasında yorum farkları bulunduğu gerçeği ortadadır. Dinin sosyoloji ile ilişkisi düşünüldüğünde, akla biri Fransa'dan, diğeri Almanya'dan iki büyük sosyolog gelir. Bu iki sosyolog, Émile Durkheim ile Max Weber'in aralarında bulunan yorum farklılıkları göze çarpar. Durkheim, dini genel sınıflandırma boyutlarından biri olarak ele alır. Daha açık ifade etmek gerekirse din, toplumsal fenomenlerin kutsal ve dünyevi, korunmuş ya da yasaklanmış şeyler olarak sınıflandırılmasını sağlar. Durkheim, dinin inanç boyutundan çok toplumsalla olan ilişkisine eğilir. Dini pratiklerin, sınıflandırıcı sınırları belirlemesi ve kolektif toplulukları inşası ile ilgilenirken, dini anlamaya, toplumsal olarak anlamlandırmaya çalışır. Toplulukların dini pratikleri üzerinden bir araya gelmelerinin kolektife ait olma duygusunu nasıl yarattığını açıklar.

Durkheim'in bu yaklaşımının karşın, Weber biraz farklı bir yaklaşıma sahiptir. Weber, dini yönelimlerin genel toplumsal değişmelere etkisini ön plana çıkarır. Temelde Protestan cemaatlerin kapitalizmin doğuşundaki toplumsal ve iktisadi rollerini inceler. Weber'in yaklaşımı, daha genel fenomenler üzerinden dinin sosyolojik çıkarımını yapmayı amaçlar (Turner, 2017: 38).

Yahudi bir aileden gelen Durkheim'in yaşadığı toplum, Fransız Katolik değerleri ile çevrelenmişken, Weber'in yaşadığı toplum, Alman Protestan değerleri ile çevrelenmiştir. Aralarındaki yaklaşım farkının tek sebebi bu olmamasına rağmen, sebeplerden biri bahsedilen değer farklılıklarıdır. Sosyolojinin klasik iki düşünürü Durkheim ve Weber, toplumsala dair sorunları din üzerinden açıklarken, kendi bakış açılarından yola çıkarlar. Toplumsal meselelere bakış açılarındaki ortak yan, dinin toplumsalla ilişkisidir.

Din toplumsal bir olgudur ve toplumu açıklamada başvuru temel kurumlardandır. Aynı zamanda, toplumsala dair bir ifade biçimidir (Sezer, 2011: 10-11). Din ile ilgilenen sosyologlar, dini bir ifade biçimi olarak benimserler ve toplumsalın din üzerinden açıklanmasını isterler. Dini, ifade biçimi olarak gören sosyologlardan Durkheim ve Weber, dinin toplumsal işlevini sosyoloji anlayışlarının merkezine koyarlar. Her ikisi de toplumsalın açıklanmasının temelinde dinin önemli konumda bulunduğunu kabul ederler. Durkheim ve Weber üzerine daha yoğun açıklamalara girmeden önce, "din" kelimesinin kökenine bakmak yerinde olacaktır. Din Batı'da kullanıldığı şekline ve Hint-Avrupa dil ailesine göre, iki kelimeden türemiş olabilir. Bunlardan ilki "relegere: hasat etmek", ikincisi "religare: kaynaştırmak" anlamına gelir (Benveniste, 1973).

Din, her iki anlamda da kolektife vurgu yapar. Toplanma ve örgütlenme şeklinde iki biçimli görünen bu anlam, bir arada düşünüldüğünde kökene dair fikir verir. Kelimenin kökeninde bulunan anlamdan varılacak sonuçla din, toplumsal grupların bir költ etrafında toplanması ve düzenlenmiş bir disiplinin pratiklerine uymalarıdır (Turner, 2017: 39).

Buradan yola çıkarak dinin, kolektif olanla ve toplulukların bir arada olmalarıyla doğrudan ilişkisini görmek mümkündür. Din, her şeyden önce insan gruplarının ortaklık kurdukları ve anlam yükledikleri kurumsal bir yapı olarak kabul edilebilir. Toplumsala dair çıkarım yaparken, din kurumuna verdiğimiz önem dinin kolektif bir şey olma özelliğinden gelir. Dinin sosyolojiyle ilişkisini kuran sosyologlar, dinin kolektif olan özelliği üzerinde sıklıkla dururlar. Toplulukların bir araya gelmelerinin en eski biçimlerinden biri dini örgütlenmelerdir. Dinin bu işlevini ortaya koymak için sosyolojik olarak ne anlama geldiğine bakmak gerekir.

Dinin Sosyolojik Tanımlanması

Dinin tanımı verilmek istendiğinde birden çok boyutla karşılaşılır. Bu boyutların en önemlilerinden biri ilahiyata içkin olandır. Ancak, bir o kadar önemli boyut ise, sosyolojik boyuttur. Bizim için bu çalışmada önemli olan dinin sosyolojik boyutudur. Din, her şeyden önce sosyolojik bağlamda kolektif olanla ilişkilidir. Kolektif bir karaktere sahip dinin özünü anlamak için kuramsal temellendirmelerine gidilmelidir.

Dinin kolektifle olanla kurduğu ilişki üzerine düşündüğümüzde, akla gelen ilk sosyolog Durkheim'dır. Durkheim'ın din incelemeleri, öncü sosyologlar olan Saint-Simon ve Comte'dan etkilenmiştir. Toplamları anlamak için başvurduğu en temel sosyolojik kavramlardan olan dayanışma ve kolektif temsiller, Saint-Simon'un sosyalizm anlayışını ve Comte'un insanlık dinini içinde barındırır (Wernick, 2001). Ancak Durkheim'ın din üzerine yaklaşımı, Saint-Simon ve Comte'un yaklaşımlarından daha derin ve onları aşan niteliktedir. Her şeyden önce, Durkheim için din bireysel bilinçte içselleştirilen toplumsal denetim güçlerinin en önemlisidir. Din, bireysel ihtiyaçlardan öte, toplumsal bir işlev gereği ortaya çıkar. Tüm dinler bu amaçla vardır ve bu sebeple kolektiftirler (Kabakçı, 2019: 244-251). Dinin en temel özelliği bireysel olmamasıdır. Durkheim'ın *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*'nde ele aldığı sosyoloji anlayışı, kolektif temsillerle ile iç içedir. Durkheim, dini incelerken dinin belli ölçütlerini belirler. Dini düşündüğünde, ilk olarak doğaüstünü yani bilinmeyenler ve anlaşılmayanlar dünyasını ele alır. Doğaüstü zannedilenin aksine ilkel bir kavram değildir. Doğaüstünü anlamak için, öncelikle doğal olanı kabul etmek gerekir. Çünkü dinsel şey, tam anlamıyla olağanüstü, öngörülemez şey değildir. Aksine din, kolektif ve toplumsal bir şeydir. Bu sebeple, gündelik hayatın içindedir. Dini anlamak için başvurulacak bir başka düşünce tanrısallıktır. Tanrısallık, dinsel olanı dinsel olmayandan ayıran bir ölçüttür, dinin temelidir ve dinin kutsal kabul edilmesini gerektirir. Tanrısallıkla belirlenen dinin bazı yapı taşları bulunur. Din, birtakım ayinleri ve törenleri içeren karmaşık parçalardan oluşur. Dinsel olgular, düşünüş durumları olan inançlar ve eylem biçimleri olan dinsel törenlerdir. Dinsel düşünüşün ayırt edici özelliği "kutsal" ve "kutsal olmayan" iki alana bölünmesidir. Kutsal ve kutsal olmayan dünyalar birbiriyle düşmanca bir ilişki içindedir. Kutsal olan dünya, insanları kutsal olmayan dünyadan çekip kurtarmak niyetindedir. Kutsal, yasaklardan koruyan, kutsal olmayan ise, yasakların uygulama imkânı bulunduğu şeylerdir. Dinsel törenler, insanların kutsal şeyler karşısında nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen davranış kalıplarıdır. Dinle çekişme halinde olan ve büyü olarak adlandırılan bir başka olgu vardır. Büyü ile din

arasında bulunan önemli ayırım iyi belirlenmelidir. Büyü, din gibi inanç ve törenler içerse de dine göre daha ilkel bir niteliğe sahiptir. Büyü, doğası gereği öncelikle dinsel törenlere saygısız davranan ve dinsel törenlerin tersini yapan bir şeydir. Dini büyüden ayıran en önemli özellik, dinin belli bir insan topluluğunu kapsamasıdır. Dinsel inançlar, insan topluluğunun birlikteliğini sağlarlar. Topluluğun üyeleri arasındaki ortak inanç, onları birbirlerine bağlar. Bu bağ, tapınak örgütlenmesinde kendini gösterir. Tapınak burada mimari olarak inşa edilmiş bir şey değildir, bir örgütlenme aracıdır. Tapınak örgütlenmesi bulunmayan hiçbir din yoktur. Tapınak, topluluk örgütlenmesidir. Buna karşın, büyü insan topluluklarını birbirine bağlamaz. Büyüyü icra eden kişi olan büyücü, topluluktan kaçma eğilimindedir. Tapınak, din adamlarının önderliğinde bir tinsel topluluk yaratırken, büyücünün tapınağa ihtiyacı yoktur. Tüm bunlar belirlendikten sonra, Durkheim'ın, dini tanımlamasına bakmak gerekir. "Bir din, kutsal, yani ayrı ve yasak sayılan şeylere ilişkin olan ve kendisine katılan herkesi tapınak denilen bir manevi topluluk durumunda birleştiren tutarlı inanç ve eylemler dizgesidir." (Durkheim, 2010: 49-76; Mauss, 2011: 64). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, din öncelikle kutsal olana daırdır. Ancak dinin kurumsal nitelik kazanmasında, yalnızca kutsal niteliği yeterli değildir. Dinin belirli bir insan topluluğunu bir tapınak üzerinden örgütlemesi gerekir. Bu örgütlenme, inanca dair düşüncelere ve eylemlere dayamalıdır. Tapınak bünyesinde örgütlenen topluluk, ortak değerler paylaşır ve birliktelik duygusu geliştirir.

Din görüldüğü üzere, her şeyden önce bir tapınma ve inanç sistemidir. Toplulukların dini sürdürmeleri için belirli güdülenmelere ihtiyacı vardır. Bu güdülenmeler, dini haklı göstermek için bir takım kuramsal açıklamalarla dinin yaşamasını sağlarlar. Dinin sosyoloji ile ilişkisi tam olarak burada aranmalıdır. Dinsel inancın kökeni toplumdadır. Dinler, toplulukları örgütlemek için özel bir düşünceye ve tasarıya ihtiyaç duyarlar. Bu düşünce ve tasarı, dini bilimsel olana yakınlaştırır. Ancak bu ikisi arasında, doğal olarak, fark vardır. Dinler duygulanımlarla ilerlerken, bilimler mantıksal nedenleri merkeze koyarlar. Durkheim, bilimin temel kavramlarını dinden aldığını düşünür. Toplulukları çözümlerken bu ilişkiyi akılda tutar. Sosyoloji, dinin örgütlediği toplulukların eylemleri üzerinden anlam kazanır. Böylelikle, toplumun her şeyi içine alan bir bütünlük olduğu söylenebilir. Toplumlara dair açıklamalar, bu bütünlüğün uzantısı olarak, toplulukların ilişkilerinin bilinçli kavranması sonucunda var olur. Toplum, kendi kendisinin bilincinde olan bir örgütlenmedir. Toplumun kendi kendisinin bilinci, ruhsal yaşamın ortak bilincinin bir biçimidir. Aralarında ayırım bulunmasına

rağmen, bilim ve din arasında büyük bir karşıtlık bulunmaz. Aksine, insan etkinliğinin bu iki biçiminin tek bir kaynaktan beslenirler. Daha açık bir ifadeyle, toplum bireyin ötesinde bir şeydir ve toplumu anlamak yalnızca akılla ulaşılabilecek bir şey değildir (Durkheim, 2010: 586-606). Durkheim, sosyolojik çıkarım yaparken akla dayanan yaklaşımı dinin örgütlenme gücüyle harmanlar. Toplum üzerine eğilirken, dini merkez kurumlardan biri olarak görür. Sosyolojinin dinle olan ilişkisi düşünüldüğünde, akla gelen ilk iki klasik sosyologdan biri olmasının nedeni, Durkheim'ın bu yaklaşımında açıkça görülür.

Din üzerinde önemli çıkarımları olan bir diğer sosyolog Weber'dir. Özellikle, *Din Sosyolojisi ve Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* isimli çalışmaları sosyolojinin din ile ilişkisini kavramada başvurulacak temel metinlerdendir. Weber, dinin iktisatla ilişkisi üzerinden toplumsal anlamaya yatkın bir sosyoloji görüşü sunar. Weber'in toplumsal açıklarken başvurduğu temel kavramlarından biri rasyonalizasyondur. Modern dünya, sistematik olarak toplumsal süreçleri, rasyonel süreçlere dönüştürme arzusuna sahiptir. Rasyonalizasyon, bilimsel aklın gündelik hayata uygulanmasını amaçlar. Aynı zamanda, yeni toplumun yeni değerleri ve onların sekülerleşmesiyle ilgilenen rasyonalizasyon üzerinden, dini merkeze koyar (Turner, 2017: 89). Din, Weber için toplumsal hayatın merkezinde yer alır ve bir anlam belirleme aracıdır. Weber de Durkheim gibi dinin kökeni hakkında düşünürken, benzer şekilde büyü ile din arasında karşılaştırma yapar. Weber'e göre dinsel ya da büyüsel eylem iktisadi sonuçları olması sebebiyle, gündelik hayatın amaçlarından ayrı düşünülmemelidir. Modern bakış açımız bu eylemin doğru olan nedensellikleriyle yanlış olan nedensellikleri arasında ayırım yapar ve yanlış nedensellikleri irrasyonel kabul ederek, eylemin irrasyonel şeklini büyü olarak tanımlar. Büyü de din gibi bir anlamda olağanüstülükler olarak görülür. Büyünün bakış açısıyla konuyu ele alacak olursak, her nesne ya da güç kaynağı olağanüstü özelliklere sahip olmayabilir. Olağanüstü güçlere sahip olanın önemli bir özelliği vardır ve bu özellik "karizma" olarak adlandırılır. Bu anlamda bakıldığında, karizmanın iki tipi vardır. Bunlardan ilki, nesnenin ya da insanın özünde barınan Tanrı vergisi bir şeydir. Diğer tip karizma ise, farkında olunamayan niteliklerin olağanüstü araçlarla yapay olarak üretilmesiyle var olan bir şeydir. Din için de aynı şeyler söz konusudur ve dinin temelinde ilham edilen lütuf ve kazanılan lütuf formları bulunur. Bu formlar kavramsal bağlamda karizma olarak kabul edilir (Weber, 2016: 83-85). Weber'in sosyoloji yaklaşımında, dinin kökenine yönelik ilk düşünce, temel kavramlarından biri olan karizmayla ele alınır. Dinin en ilkel formunda karizmaya

sahip olan ile olmayan arasında keskin bir ayırım yapılıır. Bu ayırım dini örgütlenme hakkına sahip olanla olmayan arasında da bir farklılaşma yaratır. Toplumsal gruplar, karizmayı örgütleyen etrafında birliktelik inşa ederler.

Karizmayı örgütleyen etrafında birliktelik kuran toplumsal grupların temeli akraba gruplarıdır. Akraba grupları bu örgütlenme için kendilerine ait bir tanrıya ihtiyaç duyarlar ve bir ocak kültü inşa ederler. Ocak kültürüne dayanan bu yapıda güçlü kişisel bağlar kurulur ve üyeler arasında bir ortaklık meydana gelir. Bu yapı, siyasal ve iktisadi ilişkiler üzerinde etkilidir. Karizma sahibi etrafında toplanan grup, kendisini diğer gruplardan ayrı görür ve diğer grubun bölgesinde söz sahibi olmak ister. Böylelikle tanrısallık ve karizma sahipleri bir yerellik ilişkisi kurarlar. Yerel din örgütlenmeleri buradan yola çıkarak kök salarlar. Yerel dinler karşısında, başka bir tip olarak evrensel dinler gelişir. Evrensel dinler, daha karmaşık yapılarıdır ve rasyonelleşme sürecinin sonucudurlar. Çünkü rasyonel iktisadi uygulamalar ve kutsal normların düzenli egemenliği evrensel dinlerin tanrılarına bağlıdır. Ruhban sınıflar, bu normların koruyucusu en başat temsilcileridir. Tanrıya dair düşünceler derinleştikçe, dinin evrensel nitelik kazanması birlikte ilerler (Weber, 2016: 100-110). Dinin örgütlenmesi ve evrensel nitelikler kazanması, siyasal ve iktisadi alandaki yönlendirici niteliklerde bulunur. Bir topluluğun etki alanı genişledikçe, etrafında bütünleştiği değerler diğer bölgedekiler ile çekişme içine girer. Bu çekişme siyasal ve iktisadi alanda kurulmak istenen iktidarla yakın ilişki içindedir. Din bu yakın ilişkiler üzerinden büyüden farklıdır. Benzer işlevlere sahip olmalarına rağmen, dinin daha kurumsallaşmış bir yapı inşa etmesi ve evrensel nitelik kazanması aralarındaki farkı yaratır.

Dinin büyüden farklılaşmasında ve kurumsal nitelik kazanmasında ruhbanlığın rolü büyüktür. Ruhbanlık, büyücülerin ara sıra ve düzensiz eylemlerinin aksine sistematik ve düzenli bir girişimdir. Ruhbanı büyücüden ayıran önemli bir özellik vardır. Ruhbanlık, topluluğun yararına çalışan, toplumsal örgütlenmedir. Ruhban, özel bilgi, sabit doktrin ve mesleki niteliklere sahip profesyonel bir mevkiidir. Doktrin, ruhbanlığın temel özelliklerindedir ve dinsel kavramlarla ilgili rasyonel bir sistemdir. Doktrin ayrıca, işlevsel niteliğe sahiptir ve sistematik, özgün dinsel ahlak gelişimi yaratır (Weber, 2016: 119-122). Doktrin, dinin sistematikleşmesinde başat bir kavram olurken, profesyonel olarak ruhbanlık, dinin kurumsal nitelik kazanmasında oynadığı rolle büyük öneme sahiptir. Ancak, din için ruhbanlık kadar önemli başka bir örgütleyici vardır. Bu örgütleyici, karizmaya en yüksek seviyede sahip kişi olan peygamberdir.

Peygamberler ve ruhbanlar, dinsel ahlaki sistemleştiren ve rasyonelleştiren karizma sahibi kişilerdir. Ancak aralarında temel farklar bulunur. Weber, peygamberi Breysig'in "kurtuluş getirici" kavramı üzerinden ele alır (Breysig, 1905). Kurtuluş düşüncesi topluluk için önemli bir güdüleyicidir. Kurtuluşu getiren peygamber, dinsel doktrini ileten karizma sahibi kişidir ve aynı zamanda din yenileyicisi ya da kurucusudur. Peygamberin tebliğ ettiği din vahiye dayanır. Bunun yanında, ruhban kutsal bir gelenek içindeki hizmeti ile otorite kazanır. Peygamber kurtuluş getiriciyken, ruhban kurtuluş dağıtıcıdır. Peygamberlerin başka önemli rolleri de vardır. Peygamberler, din üzerinden toplumsal düzeni sağlarlar. Statü grupları arasındaki çatışmaları çözmeye yeni bir kutsal hukuk arandığında, kanun koyucu işlevleri ortaya çıkar. Kanun koyucu işlev, dinin kurumsallaşması için gereklidir. Peygamber, dini kurmada başarılı olursa etrafında müritler toplar. Müritler kendilerini bir cemaat içinde örgütlerler. Dini cemaatin ortaya çıkmasında belirli süreçler etkilidir. Dini cemaatin kurulması için öncelikle dinin rutinleşmesi gerekir. Rutinleşme peygamberin kendi uğraşlarıyla ya da müritlerin onun erdemini yayması yoluyla gerçekleşir. Son olarak rutinleşme, onu sağlayanların iktisadi özgürlüğünün ve dini işlevlere ayrılan ayrıcalıklarının tekelleşmesi ile sağlam kökler salar. Müritlerin cemaat olarak örgütlenmeleri, doktrinin kurumsal olarak gündelik hayata girdiğini kanıtlar. Bu noktada cemaatlerin örgütlenmesinde ruhbanlara rol düşer. Ruhbanların belirli yetki alanları bulunur. Bu yetki alanı bir din adamının ruhani bölgesidir. Ruhbanların, yetki alanlarını ve konumlarını korumaları için neyin kutsal olduğunu neyin olmadığını ruhban olmayanlara kabul ettirmeleri gerekir. Dinsel cemaat yerleşik hale gelince, kendisini yabancı cemaatlerden ayrı tutma ve üstün görme üzerinden koruma ihtiyacı hissederek. Böylece, belirli bir mezhebin üyeliği önem kazanır ve ruhbanlar başka mezhebe geçişi zorlaştırma uğraşına girerler (Weber, 2016: 139-170). Weber, böylelikle dinin kurumsal nitelik kazanmasındaki aşamaları ortaya koyar ve Durkheim gibi din ve sosyoloji ilişkisine, dinin kurumsallaşma sürecini açıklamakla başlar. Her iki düşünür toplumsalı açıklarken, dinin kurumsallaşma sürecinin uzantılarına önem verirler. Weber'in sosyolojik kavramları da Durkheim'in kavramları gibi bu kurumsallaşma süreciyle doğrudan ilgilidir. Durkheim ve Weber'in diğer kavramlarını ele aldığımızda, dinin rolünü akılda tutmak gerekli olacaktır.

Durkheim ve Weber üzerinden dinin tanımlanmasını ve toplumsal inşa etmede ne gibi roller oynadığını ele aldıktan sonra, toplumların farklılaşmalarında dinin etkisinin olup olmadığına eğilmek önem kazanır. Weber, yukarıdaki açıklamalarda, dini yönelimlerin toplumsal değişimleri

getirdiği söyler. Dinlerin önemli toplumsal işlevleri olduğu açıktır. Dinler, toplumların kendilerini tanıma ve tanıtırma aracıdır. Bu sebeple, dinlerin ne zaman ortaya çıktıkları ve birbirlerinden ne gibi farkları bulunduğu önemli sorulardır. Dinler, diğer birçok toplumsal olgu gibi tarihsel hikâyede kendilerine yer bulurlar ve toplumlar arasında farklılaşmalar görülmeye başlandı. Bu anda ortaya çıkarlar (Sezer, 2011: 20). Dünyada birçok dini örgütlenmenin bulunması doğrudan bu temelle ilişkilidir. Durkheim ve Weber'in ortaya koydukları kolektif gruplar, dinlerin örgütleyici özelliği üzerinden bir araya gelirler. Bu kolektif gruplar, belli bir dini kült etrafında yerellik ve kimlik kazanırlar. Toplulukların kendi tanrılarına sahip olmaları ve kendilerini diğer topluluklardan ayırmaları, dinin toplum farklılaşmalarındaki etkisini gösterir. İlk kurulan dinler, yerel niteliklere sahiptirler. Buna karşın, tarihsel süreçte evrensel dinler insan gelişmesinin sonucu olarak ortaya çıkarlar. Evrensel dinlerin ortaya çıkma aşamasında, çok tanrılı inanışların yerlerini tek tanrılı inanışlara bıraktıkları görülür. Evrensel dinlerin önemli bir özelliği, Yahudilik hariç, tek bir topluma ait olmamaları ve toplumların sınırlarını aşma eğiliminde olmalarıdır. Evrensel dinlerden bahsederken Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'i anlamak gerekir (Sezer, 2011: 60). Bizim için burada önemli olan Hristiyanlık, hatta daha özelden Katolik Hristiyanlık olacaktır.

Katolik Hristiyanlığın Doğuşu ve Avrupa'da Yayılışı

Evrensel dinlerden ilki olan Yahudilik, diğer evrensel dinlerin bir anlamda öncülü konumundadır. Yahudilik, Musa Peygamberin doktrin üzerinden kurtuluş getiren çağrısına cevap veren, kutsalın koyduğu kuralları kabul eden ve tapınak örgütlenmesi üzerinden kurulan bir kavim dinidir. Bir dinin kurumsallaşması için müritlerinin oluşturdukları cemaatlerin dini rutinleştirmeleri gerekir. Yahudi kavminin devamlılığı, Musa Peygamberin müritleri yoluyla günümüze kadar ulaşır. Yahudilik üzerinden kurulan ruhani toplumsal örgütlenme dışarıya açılmayarak, bir İsrail ulusu meydana getirir. Diğer iki evrensel din, geleneklerini ve efsanelerini genel hatlarıyla Yahudilikten alırlar. Bu durum, evrensel dinler arasındaki devamlılık ilişkisini gösterir. Yahudilik evrensel din olarak kabul edilmesine rağmen, belli bir topluluğun dışına çıkmayan kapalı bir örgütlenme biçimidir. Yahudiliğin bu şekilde örgütlenmesi ve günümüze dek bir kavim dini olarak kalmasında, Doğu ve Batı çekişmesi içinde hiçbir tarafla kaynaşmamış olması etkilidir (Sezer, 2011: 63, 77). Dinlerin evrensel nitelik kazanmalarında, diğer gruplarla girilen etkileşimler ve iktidar çatışmaları etkilidir. Yahudilik ulusal kimliği sebebiyle, diğer evrensel dinlerden farklıdır. Bizim için esas teşkil eden evrensel din Hristiyanlık temelde paganlığa karşıdır (Eusebios,

2011). Aynı zamanda, yukarıda belirtildiği gibi Hristiyanlık, Yahudiliğin devamı niteliğindedir. Yahudi geleneği içinde birden çok peygamber olmasına karşın yeni bir din kurma rolü, doktrin üzerinden yeni bir kurtuluş getiren İsa Peygambere düşer. Bu rolün İsa Peygambere düşmesindeki ana etken, toplumda bozulan düzenin yeniden sağlanmasıdır. Onun döneminde Roma İmparatorluğu'nun dünya uygarlıklarına güçlü bir halka olarak eklenmektedir (Sezer, 2011: 77-78). Roma İmparatorluğu bilinen dünyayı bir araya toplayarak tüm dünyayı tek bir merkeze bağlamayı amaçlar. Bu dönemde ortaya çıkan İsa Peygamber, karizma sahibi olarak etrafında bir topluluk oluşturur. Bu topluluk Hristiyanlığın ilk müritleri olurlar. Roma İmparatorluğu'nun egemenlik alanının genişlemesi, Yahudiliğin dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmasına sebep verirken, aynı zamanda yeni bir din olarak Hristiyanlık tarih sahnesine çıkma imkânı bulur. Hristiyanlık da Roma İmparatorluğu'nun iktidar bölgelerinde yayılarak, evrensel bir din olma yolunda ilerler. Bu yayılma, Hristiyanlığın doğduğu yerden uzaklarda etkinliklerine devam etmesine olanak sağlar. Hristiyanlık, 313 yılında Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelir. Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmesi, Batılı bir kimlik kazanmasının ilk adımları olur. Bu gelişmenin sonucunda bir Hristiyanlık alanı kurulur. İslamiyet ortaya çıkana kadar, Hristiyanlık kurulan bu alanda şekillenmeye başlar. Ayrıca Hristiyanlık bu dönemde, Roma geleneğine uyum sağlar. Geleneğe uyularak, dünyevi olanla ruhani olanı ayrı tutulur. Ancak Hristiyanlık alanının genişliği sebebiyle, siyasal ilişkiler üzerinden Hristiyanlar arasında yorum farkları ortaya çıkınca bu farklılıkları çözüme kavuşturmak için ruhani meclisler toplanır. Bunlardan 325 yılındaki İznik, 381 yılındaki İstanbul, 431 yılındaki Efes ve 451 yılındaki Kadıköy meclisleri en önemlileridir (Braudel, 2014: 376). Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlık bölgesi, yeni bir kültürün inşasını beraberinde getirir. Pagan geleneklere sahip olan Avrupa Hristiyanlaşmaya başlar. Ancak Batı Roma ile Doğu Roma arasındaki siyasal ikilik, dini alana da yansır. Bahsedilen ruhani meclislerin amacı, Hristiyanlık inancı hakkındaki yorum farklılıklarını çözüme kavuşturmaktır. Batı ve Doğu arasında anlaşmazlık çıkarıcı yorum farkı, Hristiyan üçlüğündeki çelişkidir. Buradaki derin çelişki "Baba-Oğul-Kutsal Ruh" üçlüğünün ayrı ya da tek olmasıdır (Feuerbach, 2008: 301-304). Hristiyanlıktaki bu felsefi mesele, siyasal meselelerle birlikte ilerler. Üçlüğün farklı yorumlanması, Hristiyanlık inancında derin bir sorun yaratır ve Hristiyanlığın farklı yorumları üzerinden iki ayrı kilisenin ve mezhebin doğmasına neden olur. İki ayrı kilisenin olması, iki ayrı manevi topluluğun doğmasına yol açar. Bu ayrılık Hristiyanlığın temel toplum farklılaşmasıdır.

Hristiyan doktrinin en derin temeli, insanın kendi eyleminin sonucunu bilemeyeceği gerçeğidir. İnsanı hedeflerine yönlendiren, yalnızca Tanrı'nın bilgeliğidir. Tanrı, her şeyi yaratandır. Halklar ve uluslar Tanrı'nın yaratma gücü sayesinde vardılar ve tüm insanlar eşit kabul edilirler. Bu sebeple, Hristiyanlık evrenseldir (Collingwood, 2017: 79-82). Hristiyan doktrinin özü evrensellik ve Tanrı'nın üstünlüğüdür. Hristiyanlığın sistematikleştirilmesini sağlayan bu doktrin, dine bir kimlik katar. Hristiyanlığın, özünde bulunan Tanrı'nın iradesinin insana yansımalarının temellendirilmesi ve tüm insanlığı kapsayan bir öğretiye dayanması, Hristiyanlık ile Yahudilik arasındaki temel farkı gözler önüne serer. Hristiyanlık, bir imparatorluk bölgesinin dini haline gelir ve önceleri tek bir merkezden, Roma'dan yönetilir. Bu durum, aynı zamanda geniş iktidar alanı olan Roma İmparatorluğu'nun merkezi gücünü gösterir. Ancak Roma İmparatorluğu'nda siyasetin zamanla, "Batı" ve "Doğu" olmak üzere, iki merkezden yönetilir hale gelmesiyle, siyasete paralel olarak dini ayrılık da baş gösterir. Bu durumda siyasal merkezlerin bölünmesi, bir anlamda toplumların farklılaşmasına neden olurken, dinin bu toplumlar tarafından farklı yorumlanmaları kilise örgütlenmelerinin de bölünmesine neden olur (Sezer, 2011: 83). Katolik ve Ortodoks olarak adlandırılan bölünme, siyasal çekişmenin sonucunda toplulukların farklı kiliseler bünyesinde örgütlenmeleridir. İki ayrı kilise, iki ayrı doktrin yaratır. Bu doktrinlerin yerleştikleri topluluklarda zamanla rutinleşmeleri ve cemaatler üzerinden gündelik hayatın içine girmeleri, Hristiyanlığın iki ayrı mezhep olarak kurumsallaşmasına neden olur. Farklılaşan iki kilise üzerinden, Katolik ve Ortodoks farkını belirtmek gerekir. Katolik, anlam olarak en temelde evrensel demektir. Vatikan'daki Papalığa bağlı Hristiyanları belirtmek için kullanılır. Katoliklerin Vatikan'a bağlı olmaları, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu üzerinden Batı'ya taşınmasının sonucudur (Duroselle, 1949: 6-7, 12). Katoliklik, Vatikan'da bulunan kilisenin hizmetindeki ruhbanların örgütlediği tinsel bir topluluktur. Katoliklerin merkezinin Vatikan olması şaşırtıcı değildir. Roma İmparatorluğu Hristiyanlığı yayarken siyasal merkez Roma'dır. Vatikan'daki kilise örgütlenmesi bu durumun doğal bir sonucudur. Katolik kelimesinin evrensel anlamına gelmesinin altında yatan önemli bir neden vardır. Roma İmparatorluğu'nun merkezi olan Roma'da bulunan Vatikan Kilisesi, yıkılmaya yüz tutan siyasal egemenliğinin dini anlamda devamı niteliğindedir. Kurumsallaşan Katoliklik belirli ruhani bölgeler yaratır. Ruhani bölgeler bir anlamda iktidar bölgeleridir. Ortaçağ kilise örgütlenmeleri de Roma'nın siyasal örgütlenmeleri ile benzerlik gösterir (Lortz, 1962: 19, 23). Vatikan Kilisesi'nin varlığını, kültürel olarak Roma İmparatorluğu'nun devamı şeklinde

sürdürmesi, Weber'in bakış açısıyla düşüncecek olursak, Roma İmparatorluğu'nun kurmuş olduğu siyasal iktidarın yitirilmesine karşı, iktisadi iktidar alanının elde tutulması için bir girişimdir. Böylece Vatikan Kilisesi, Katoliklik üzerinden dini iktidar alanı kurar. Bu iktidar alanının Batı Roma'nın yıkılması sonrası, Batı'nın Ortaçağ'da girdiği çözülmeyi önleme niyeti vardır. Ortaçağ ile birlikte, merkezi Roma İmparatorluğu'nun yerini feodal yapılanmalar alır. Katolik Kilisesi'nin Vatikan merkezli örgütlenmesi, Avrupa'nın siyasal ve toplumsal yaşamında yeni bir sayfanın açılmasına neden olur.

Roma İmparatorluğu'nu yıkıma götüren süreçler, aynı zamanda Katolikliğin Avrupa'ya yayılmasını sağlayan süreçlerdir. Cermenler, Roma İmparatorluğu'na saldırdıkları sıralarda Katoliklik ile tanıştılar ve gittikleri yerlere Katolikliği taşıdılar. Böylelikle Katolikliğin etki alanı genişler. Vatikan Kilisesi'ne bağlı olan Katoliklik, yeni bir kilise örgütlenme modeli geliştirir. Katolik Kilise örgütlenmesinin belli nitelikleri vardır. Öncelikle doktrin olarak, evrensellik özelliği ön plana çıkar ve korunur. Ancak, idari yapılar ve ruhani bölgeler olarak kiliseler özerkliklere sahiptir. Katolik Kilise örgütlenmesinin bu özelliği, daha önceki tapınak örgütlenmelerinden farklılık gösterir (Sezer, 2011: 88-89). Katolik Kilisesi, örgütlenme biçimi olarak özde Vatikan merkezli, eylemde küçük idari yapılanmalar üzerinden geliştirdiği yeni karakteri ile yayılma yolunu seçer. Avrupa içindeki geçişli yapı sebebiyle, Cermenlerin etkileşime geçtikleri yerlerde Roma-Katolik uygarlık alanı genişler.

Katoliklik, doktrin olarak, evrensel bir niteliğe bürünürken, tam karşısında farklı bir doktrinle Ortodoksluk yer alır. Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'na yerleşmeye başladığı zamanlarda, Roma geleneklerine uyararak din ve devlet işlerini birbirinden ayırır. Katoliklik, Roma geleneğine uygun olarak kendisini biçimlendirir. Buna karşın, Doğu Roma'da durum biraz farklıdır. Doğu Roma, Hristiyan olmayan unsurlarla sınır komşusudur. Bu durum, devlet örgütlenmesinin korunması için din ve devlet işlerini birbirine yakınlıştırır. Doğu Roma'nın Müslüman tehdidi altında olması, Ortodoksluğun daha dogmatik nitelik kazanmasına neden olur (Sezer, 2011: 91-93). Katolik ile Ortodoksluk arasındaki farkın temelinde önemli bir unsur yatar. Her şeyden önce, ayrılmış haldeki iki siyasal iktidar bölgesinin coğrafi konumları, farklı siyasetler izlenmesi üzerinden kilise ayrılığının fitilini ateşler. Dış tehdit her iki bölge için farklıdır. Katoliklik, Pagan Avrupa ile mücadele içindeyken; Ortodoksluk, Müslüman Doğu ile mücadele içindedir. Dış tehdide karşı Katolik Kilisesi, Vatikan ruhani merkez olmak üzere, özerk yapılara sahip kiliseler üzerinden bir siyaset geliştirir. Ortodoks Kilisesi ise, tüm

kiliseleri merkeze bağlayan farklı bir siyaset geliştirir. Böylece, Hristiyanlık üzerine olan temel yorum farklarının siyasetle olan ilişkisi gözler önüne serilir.

Ortaçağ'da Avrupa'ya Cermenler ile yayılan Hristiyanlık, Feodal Avrupa'da inanan halklar yaratır. Ancak, Katolik-Ortodoks bölünmesinde gördüğümüz gibi Hristiyan inancı tek biçimli değildir. Katoliklik, ruhani olarak merkeze bağlı, eylemde özerk kilise örgütlenmeleri üzerinden genişleyen özelliği sebebiyle, bazı dezavantajlarla karşı karşıya kalır. Papazlar yeteri kadar denetlenmeden ve eğitimlerini tamamlamadan göreve gelmektedir. Bu papazlar, entelektüel olarak görevlerinin yeterliliğinin gereğinden aşağıdadırlar. Toplumsal ilişkiler, bu dezavantajın yansımalarıyla karşı karşıyadır. Katolik inanç, okuma yazma eksikliği sebebiyle, papazların vaazları üzerinden aktarılır haldedir (Bloch, 2014: 147-148). Weber'in açıkladığı şekliyle, ruhbanlar özel bilgi sahibi olan, sabit doktrini yayan ve dinin kurumsallaşmasını sağlayan profesyonellerdir. Ortaçağ Avrupası'nda papazların entelektüel seviyelerinin düşük olması, Katolik toplumun gelişmesine engel teşkil eder. Katolikliğin, Avrupa'da yaşadığı durum kilise örgütlenmesinin sonucudur. Bizim için önemli olan Polonya Katolikliği, Avrupa'nın içinde bulunduğu bu dönemin içinde doğar.

Polonya'nın Katolik İnancın Yapılanması

Polonya'nın yapılanma süreci 10. yüzyılda başlar ve Katoliklik, ülkenin temellerinin atıldığı yılların hemen ertesinde kabul edilir. Bizim için önemli olan Polonya Katolikliğinin yapılanması süreci üzerine tarihsel bir bakış geliştirmektir. Polonya'nın tarih sahnesine çıkışında, birçok ülkenin tarihinde olduğu gibi, mitolojik bir anlatı vardır. Wincent Kadłubek'in aktardığı mitolojik anlatıya göre, Çek, Leh ve Rus isimli üç kardeş vardır. Kardeşlerden Rus, güneşin doğduğu yeri, Çek ise battığı yeri kendisine yurt seçer. Yurt arayışına devam eden diğer Leh, bir gün bir kartal yuvası görür, orayı yurt edinir ve yurdunun adını "Gniezno" koyar. Gniezno, Lehçe kartal yuvası anlamına gelen "gwiazdo"dan türeyen bir isimdir. Buna bağlı olarak, Polonya'nın ulusal arması beyaz kartal olarak seçilir (Lelewel, 1843: 9). Ulusların, doğuşlarını efsanevi anlatılarla temellendirilmeleri sık görülen bir durumdur. Polonyalı ulusunun birlikteliği tanımlanırken bu yola başvurulması son derece olağandır. Ancak, burada verilen tarihsel bir bilgi olmaktan çok kronik kökenli bir anlatıdır. Yazılı tarih ile kronik, anlatıları bakımından birbirinden farklı şeylerdir (Althusser, 2018: 31-32). Odaklanması gereken konu, efsanevi anlatıların ötesinde, Polonya'nın nasıl ortaya çıktığı ve Katolikliği benimsediğidir.

Polonyalıların mensubu oldukları Slavlar Ortaçağ'da, Orta ve Doğu Avrupa'da yaşarlar. Bugünkü Polonya'nın topraklarına gelmeleri 6. ve 7. yüzyıllarda gerçekleşir. Polonya'dan önce Orta Avrupa topraklarındaki Slav devlet örgütlenmelerine bakacak olursak, karşımıza öncelikle Samon Devleti çıkar. Kısa ömürlü olan Samon Devleti hakkında bilinenler kısıtlıdır. Bir sonraki devlet olan, Büyük Moravya Devleti döneminde Hristiyanlık ile ilk ilişkiler kurulur. 9. yüzyılda kurulan ilk ilişkiler Ortodoksluk üzerinden ilerler. Orta Avrupa Slavlarını Ortodoksluk ile yakınlaştıran ana sebep, Cermen saldırılarında aranmalıdır. Cermen boyunduruğu altına alınmaktan kaçan Slavlar, Bizans ile yakınlaşırlar (Arık, 2010: 6-7). Slavların Ortodokslarla yakınlaşması, siyasal iktidar alanlarını korumak adına tutundukları bir çeşit emniyet aracıdır.

Cermenler Roma İmparatorluğu ile kurdukları etkileşimler sonucu Katolikleşmeye başlarlar. Uzun yıllar içinde Katolikliğin Cermenler arasında kurumsallaşması, komşu toplulukların da bu dine sokulmalarını gerektirir. Polonya'nın Katolikliğe geçişinde benzer bir durum söz konusudur. Katolik Hristiyanlığa geçen ilk Slav topluluğu Çekler, yeni inancı kabul ettiklerinde tarih 925 yılını gösterir (Arık, 2010: 8). Aynı yüzyılın sonlarına doğru, 988 yılında Rusların Ortodoks Hristiyanlığa girdikleri görülür (Kurat, 1999: 29). 10. yüzyılda Hristiyanlığın iki mezhebi de yeni kurulan devlet örgütlenmelerinin dini olmaya başlar. Polonya da iki komşusu gibi Hristiyanlık ile etkileşim haline girerek, Katolik Hristiyanlığa doğru bir yol izler.

Polonya'nın Katolik öncesi hikâyesi, Katolikliğe geçiş sürecini anlamak adına önemlidir. Polonya kurulmadan önce dağınık halde yaşayan Slav kabileler, devlet örgütlenmesi oluşturmaktan uzaktır. Bu kabilelerden ikisi, zamanla diğerlerine göre daha önemli hale gelirler. Kraków ve Wiślica'da bulunan Wiślanlar ve Gniezno'da bulunan Polanlar, Polonya tarihine yön veren iki önemli kabiledir. Wiślanların bulunduğu bölge önceleri iktisadi olarak daha gelişmiş olmasına rağmen, Büyük Moravya'nın ve Çeklerin etkisiyle, Wiślanlar güçten düşerler (Łowmiański, 1973: 528-575). Wiślanlar güçten düşünce, Polonya'nın kurucuları kabul edilen Polan kabilesinin yolu açılır. Polanlar, Çiftçi Piast'ın kurucusu olduğu Piast Hanedanlığı etrafında devlet örgütlenmesi kururlar (Dybkowska, vd., 1998: 2). Polonya'nın kurucu hanedanlığının çiftçilikle uğraşması, ülkenin "Polonya" olarak adlandırılmasına sebep olur. Polonya, tarıma elverişli ovalar ve su kaynakları ile dolu bir ülkedir. Ülkenin ortalama yüksekliği 172 metredir. Ovalardan oluşan Polonya'nın, tarıma elverişli düz ova anlamına gelen "pole" sözcüğünden türediği düşünülür (Atasoy, vd., 2017: 7). Polonya'nın adının tarım ve çiftçilikle ilgili olması şaşırtıcı değildir. Ortaçağ'da görülen

iktisadi üretim ilişkileri tarıma dayalıdır. Piast Hanedanlığının iktisadi yapısı sebebiyle, hükmettiği bölge tarıma elverişli ülke olarak adlandırılır.

Polonya'nın Katolikliğe geçişi kuruluşunun hemen ertesine rastlar. Avrupa'daki siyasal ve uluslararası ilişkilerde kendisine yer bulan Polonya, ittifak arayışı içine girer. Çeklerle yakınlaşma, Polonya'nın Katolikliğe doğru attığı ilk adım olur. Çek Hükümdar I. Bolesław'ın kızı Dobrawa ile Polonya Hükümdarı I. Mieszko'nun 965 yılındaki evliliği, Polonya'da Katolikliğin başlangıcı kabul edilir (Arık, 2010: 20). Polonya'nın Katolikliğe geçişinin iki devletin temsilcileri arasındaki bir evlilik akdine bağlı olması, Polonya'nın siyasal hamlesi olarak görülmelidir. Ortaçağ Avrupa siyasetinde kendisine yer bulmak isteyen Polonya, Avrupa'da hâkim dini iktidar alanına sahip Katolikliği benimser. Katolik kilise örgütlenmesinin ruhani merkez Vatikan'a bağlı olup, çeperde özerk kiliseler üzerinden yürütülen bir dini-siyasal anlayışa sahip olduğunu hatırlarsak, Polonya'nın da Katolik çeperde özerk yer bularak diğer Avrupa devletlerinin iktidar alanlarından kendisini korumak istediği sonucunu çıkarabiliriz.

Polonya Katolik Kilisesi'nin kuruluşu Bolesław Chrobry döneminde gerçekleşir. Avrupa'nın içinde bulunduğu durumu göz önünde tutan hükümdar, yönünü Prusya topraklarına doğru belirler. Çünkü Prusya topraklarında dağınık halde bulunan kabileler vardır. Polonya'nın amacı, bu bölgelere Katolikliği götürerek, dini, siyasi ve iktisadi anlamda bölgeye hükmetmektir (Arık, 2010: 31; Dybkowska, vd., 1998: 5). Daha önce belirttiğimiz gibi, dinin bir toplumda kök salması için öncelikle rutinleşmesi, cemaatler üzerinden gündelik hayatta temsil edilir hale gelmesi gerekir. Polonya, Prusya topraklarındaki girişimlerini sağlayacak denli güçlü dini örgütlenmeye sahip değildir. Çünkü Polonya'da kurumsal anlamda kilise örgütlenmesi yoktur. Buna bağlı olarak, Polonya'da dinin kurumsallaşmasını sağlayacak ruhbanlar da bulunmaz. Çek Devleti'nde yaşanan siyasal çekişmeler sonucunda görevine son verilen Prag Piskoposu Wojcieh Sławnikowic, fırsat değerlendirilerek, Polonya'nın koruması altına alınır.

Polonya, bu dönemde siyasal olarak Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ile iyi ilişkiler içindedir. Kutsal Roma Cermen İmparatoru I. Otton, imparatorluğun korunmasının Katolikliğin gönencine bağlı olduğunu düşünerek Katolikliğin övgüsünü yapar (Bloch, 2014: 154). Polonya, kurduğu ittifaktan güç alarak, Prusya üzerindeki siyasetini gerçekleştirmeye koyulur. Piskopos, Kutsal Roma Cermen İmparatoru III. Otton'un korumasına güvenerek, Papa'dan alınan onayla misyoner faaliyetlerde bulunmak üzere Prusya'ya yollanır. Piskopos görevi esnasına öldürülünce, Bolesław Chrobry, piskoposun naaşını Gniezno'da toprağa verir. Papa tarafından

kutsal ilan edilen mezar anıtlaşarak Polonya Katolik Kilisesi'nin temelini oluşturur (Arık, 2010: 31-32). Böylelikle, Polonya Katolikliği, bir tapınak örgütlenmesi olarak ruhani kimlik kazanır. Polonya halkının bir kilise örgütlenmesi etrafında bütünleşmeye başlaması, Polonyalı kimliğine günümüze kadar gelecek bir nitelik ekler.

III. Otton, hac ziyaretlerine önem veren bir hükümdardır. Hac yolculuklarında azizlere sunulan duaların tebaasının hayrına olduğuna ve cennette ödül ve bu dünyada zenginlik sağlamaya yardım ettiğine inanır (Bloch, 2014: 150). Kutsal Roma Cermen İmparatoru bu düşünceleriyle, ruhban sınıfının profesyonel niteliğine işaret eder. Katoliklikten öte dünyada ödül ve yaşanan dünyada maddi zenginlik bekler. III. Otton, Polonya Katolik Kilisesi'nin kuruluşunun hemen ertesinde, 1000 yılında Gniezno'da piskoposun anıtına bir hac ziyareti düzenler. III. Otton'un bu ziyareti kendi ifadesinden yola çıkılarak, sadece dini bir amaca yönelik görünmez. Polonya ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu birçok alanda yakın ilişkiler kurar. Bu gelişmeyle birlikte Polonya Katolik Kilisesi, Papalığın desteğini alır. Gniezno'da Polonya Başpiskoposluğu, Kraków'da Küçük Polonya Piskoposluğu, Kołobrzeg'te Pomeranya Piskoposluğu, Wrocław'da Śląsk Piskoposluğu, olarak Polonya Katolik Kilisesi, Papalığın korumasında resmi olarak kurulur (Michałowska, 1995: 76-82). Polonya Katolik Kilisesi'nin kurumsal kimliği tarih içinde gelişme gösterir. Ortaçağ devletlerinde kilise toplum hayatını derinden etkileyen bir kurumdur. Aynı zamanda, siyaset, iktisat üzerinde derin etkiye sahiptir. Katolikliğin tüm diğer kurumlarla olan ilişkisini anlamak için öncelikle, Katolik Kilisesi'nin nasıl yapılandığını incelemek gerekir.

Din, kutsal doktrini olan, tapınak etrafında örgütlenen bir olgu olarak bilinir. Katoliklik de Vatikan Kilisesi'ne bağlı toplumsal örgütlenme biçimidir. Ancak bildiğimiz üzere, Katolik kiliseler, Vatikan Kilisesi'nin ruhani merkez kabul edilmesine dayanan özerk yapılardır. 1000 yılında resmi olarak kurulan Polonya Katolik Kilisesi de bunlardan biridir. Polonya Katolik Kilisesi, kurulduğu günden günümüze kadar Polonya'nın birlik ve bütünlüğünü tahsis eden kurumların başında gelir. Polonya tarihte birçok kez bölünme ve dağılma tehlikesi yaşamasına rağmen, Katoliklik Polonya'yı çözülmekten koruyan bir kurum olarak kendisini gösterir. Polonya Katolik Kilisesi'nin ulusal bir karaktere sahip olmasının altında yatan sebepler bunlardır.

Ewa Klima'nın belirttiği sınıflandırmaya göre Polonya Katolik Kilisesi yedi ayrı dönemde incelenmelidir: 966-1772/1795 arası dönem, 1772/1795-1918 arası dönem, 1918-1939 arası dönem, 1939-1945 arası

dönem, 1945-1972 arası dönem, 1972-1992 arası dönem ve 1992 sonrası dönem (Klima, 2017: 268). Belirtilen dönemler, Polonya'nın toplumsal ve siyasal olarak kopuşlarına ve sürekliliklerine işaret ederler. Polonya görüldüğü üzere, birden çok kez çözülme tehlikesi yaşamasına rağmen, Polonya Katolik Kilisesi ayakta kalmayı başarmıştır. Bu çalışma sınırları içinde bizi ilgilendiren ilk dönemdir. Temele inecek olursak, yukarıda belirttiğimiz şekliyle, Polonya Katolik Kilisesi, 11. yüzyılın başında bir başpiskoposluk ve üç bölge piskoposluğu olarak doğar. Siyasal gelişmelere bağlı olarak, Polonya tarihinde üç farklı başkent görülür. İlk değişme, başkent 1038 yılında Gniezno'dan Kraków'a taşınmasıyla gerçekleşir. Ancak Polonya kurulduktan kısa süre sonra feodal bölünmeye uğrar. Yaklaşık 200 yıl süren feodal bölünme döneminde Polonya'da merkezi otorite ortadan kalkar. Yalnızca Kraków'u elinde tutan beylerin biraz daha fazla siyasal gücü olur. Merkezi otorite boşluğu yaşayan Polonya'nın tekrardan bütün haline gelmesinde siyasal ve iktisadi gereksinimlerin yönlendirmeleri rol oynar. Ancak, Polonya'yı tekrar birleştiren en önemli kurum Polonya Katolik Kilisesi olur. Kilisenin merkez örgütlenmesi, siyasal gücün daha kuvvetli olduğu Kraków'a karşı, Gniezno'da kalmaya devam eder. Ayrıca kilise, çözülmeye karşı bir tepki geliştirir ve Leh dilini toplumun birleştirici gücü görerek, korur (Arik, 2010: 58). Ortaçağ toplumlarının din temelli örgütlenmeleri sebebiyle, Polonya Katolik Kilisesi'nin ülkeyi dağılmaktan kurtarması olağan bir durumdur. Bununla birlikte, kilisenin dil üzerinden siyaset geliştirmesi Polonya'nın önemli bir özelliğini gözler önüne sürer. Polonya'da ulusal ve dinsel bütünlük el eledir. Bu durum, Polonya'da ruhban sınıfının gücünü anlamaya yönelik de önemli bir kanıttır.

Ortaçağ'da devlet sınırları günümüzdeki gibi keskin hatlarla belli değildir. Sınırlar iktidar alanlarının etkili oldukları yere kadar uzanır. Siyasal iktidar alanları, ruhban bölgeleriyle paralellikler gösterir. Polonya'da Katolik cemaatlerin oluşması da aynı gelişmelere bağlıdır. Kilise örgütlenmesi tam anlamıyla yerleşmeden önce, kilise ağı iktisadi yerleşim ağlarının yardımına başvurur. İktisadi ağların gücü, ruhbanların ve kiliselerin gelişmelerine yardım eder (Wiśniowski, 2004). Toplumsal ilişkilerini belirleyen iktisadi altyapı, üstyapı kurumu olan dinin kök salması için aracı olur. Katoliklik, iktisadi ilişkilerin sonucunda doğan etkileşimlerle Polonya'da cemaatleşir. 12. yüzyılda yeni piskoposluklar kurulmaya başlar. Bu dönemde, Polonya'da yaklaşık 1000 Katolik cemaat bulunur (Wiśniowski, 2004). 13. yüzyılda ise, bu sayı yaklaşık 3000'i bulur (Klima, 2017: 269). Bu sayılar, Katolik kilise örgütlenmelerinin özülüyle ilgilidir. Daha önce belirttiğimiz gibi, Katolik kiliseler özerkliklerine sahiptir. Ayrıca Katolikliğin rutin-

leşmesi, cemaatleşmesine neden olurken, ruhban bölgeleri yaratır. Polonya'da Piast Hanedanlığı sonlarına gelindiğindeki manzara bu şekildedir.

14. yüzyılın sonlarına doğru Polonya'da yeni bir hanedanlık doğar. Polonya-Litvanya birliğinin adımlarının atıldığı bu dönemde Jagiellon Hanedanlığı Polonya'da hüküm sürmeye başlar. Polonya ve Litvanya'nın yaklaşması Katoliklik için önemli sonuçlar doğurur. Litvanya'da Katolikliğin yayılma ihtimali, Polonya Katolik Kilisesi için saygınlık kaynağıdır. Polonya hükümdarı Jadwiga ile Litvanya hükümdarı Jagiełło'nun evliliği sonrası Polonya soyluları, Jagiełło'yu Polonya hükümdarı olarak seçerler (Nikodem, 2009: 350-362). Bu gelişme, Avrupa siyaseti için de önemlidir. Federal bir devletin temelleri atılırken, Katoliklik de yayılma alanını genişletir. Bu gelişmelerin hemen ertesinde Vilnius'ta yeni bir piskoposluk kurulur. Litvanyalılar Prag ve Kraków'da ruhban eğitimi alırlar (Browiec ve Niemiec, 2005: 64). 14. yüzyılın Polonya Katolikliği için en önemli gelişmesi Litvanya'nın Polonya'nın dini iktidar alanının içine girmesidir. Vilnius'ta kurulan piskoposluk bunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca bu dönemde Katolik cemaatlerinin örgütlenmesinin oturmaya başladığı görülür. Büyük çoğunluğu Wrocław, Kraków, Kamyanets ve Poznań'da bulunan cemaatlerin sayısı yaklaşık 6000'i bulur (Klima, 2017: 259). Polonya Katolikliğe 10. yüzyılda geçmesine rağmen, bu dinin rutinleşip Polonyalı müritler tarafından örgütlü bir hal kazanması 14. yüzyılı bulur. Bu uzun aralık, bir dinin toplum kimliğinde kök salması için aradan uzun zaman geçmesi gerektiğini gösterir.

15. yüzyıl Polonya'nın Litvanya ile yakın ilişkilerinin yüzyılı olur. Polonya Katolik Kilisesi idari olarak 2 metropole ve 21 piskoposluğa ulaşır (Klima, 2017: 270). Polonya Katolik Kilisesi, siyasete yön verecek kadar güçlü hale geldikten sonra kilisede yenilikler de ortaya çıkar. Başkentin Kraków olması sebebiyle, Kraków Piskoposluğu önem kazanır. 1449 yılında Polonya tarihinin ilk kardinali olarak, Kraków Piskoposu Zbigniew Oleśnicki seçilir. Siyasal durumdan faydalanan Oleśnicki, filli olarak Polonya siyasetini idare eden kişi olur (Arik, 2010: 108-109). Polonya tarihinde birkaç önemli dini kişilik vardır. Bunlardan belki de en önemlisi Papa II. Jean Paul'dür. Oleśnicki, ruhani mertebede onun kadar yükselmemesine rağmen, 15. yüzyılda fiili olarak Polonya'yı yönetenlerden biri olması sebebiyle, ruhban sınıfından birinin alabileceği en saygın konumlardan birini elde eder. Bu yüzyılın sonlarına geldiğimizde Polonya ve Litvanya'nın siyasal olarak birlikte hareket ettiği, Polonya Katolik Kilisesi'nin tam anlamıyla kurumsallaştığı görülür.

16. yüzyıl Polonya'nın tarihinin en parlak dönemidir. Avrupa'da feodal düzenin yavaş yavaş ortadan kalkıp yerini mutlak devletlere bıraktığı bu dönemde Avrupa'nın aksine, Polonya'da Jagiellon Hanedanlığı ile birlikte soylu cumhuriyeti denebilecek, parlamenter monarşi hâkim olur (Arık, 2010: 132). Jagiellon Hanedanına mensup üyelerin seçilerek hükümdarlık yetkilerini almalarıyla birlikte soylu ve ruhban kesime verdikleri ayrıcalıklar bu duruma sebeptir. Batı Avrupa'da mutlak devletlerin doğuşunun hazırlayıcısı 14. ve 15. yüzyıllarda feodal üretim ilişkilerinin, Avrupa iktisadının ve toplumunun içinde bulunduğu sorunlara çözüm getirememesidir. 16. yüzyılda Fransa, İngiltere ve İspanya'da kurulan mutlak yönetimler, Ortaçağ devlet yapısında ve toplumunda kopuş yaratır (Anderson, 1978: 15). Polonya, Batı Avrupa'daki mutlak devletlerden farklı olarak daha demokratik bir karaktere sahiptir. Fakat buradaki demokrasi sözcüğü yanıltıcı olmamalıdır. Demokrasi halkın küçük bir kısmı olan soylular için geçerlidir. Bu durum, halkla soyluların arasındaki iktisadi adaletsizliği besler. Kent örgütlenmelerinin başladığı bu dönemde, 14. yüzyılda Polonya'ya yerleşen Yahudilere önemli roller düşer. Yahudiler ticaretle uğraşmaları sebebiyle, soylular ve halk arasındaki etkileşimi sağlarlar. Bu sebeple, Polonya'nın her yerine yayılırlar (Arık, 2010: 133; Rykała, 2017: 71). Polonya'daki önemli azınlıklardan olan Yahudiler, Polonya toplumunun ayrık iki ucu arasındaki bu işlevleriyle bilinirler. Katolik unsurlar arasındaki etkileşimin bir azınlık grup tarafından sağlanır olması, Polonya'nın 16. yüzyılda içinde bulunduğu toplumsal duruma dair fikir verir.

16. yüzyılda Polonya'da dini alanda önemli bir sorun ortaya çıkar. Martin Luther ve John Calvin'in Hristiyan inancını reforme eden düşünceleri Polonya topraklarına girer. Özellikle Polonya'da bulunan Alman azınlıkların faaliyetleriyle, Luther'in öğretisi Wrocław ve Gdańsk'ta, Calvin'in öğretisi ise Kraków'da yayılır. Ancak, bu Protestan öğretiler Katolikliğe bir tehdit olarak görülür ve yasaklanır (Schatz, 2001: 167). Polonyalı kimliğinin Katoliklikle olan bağıını korumayı amaçlayan yasaklama hareketleri, modernleşme öncesi Polonya'yı Protestan öğretisinin karşısına yerleştirir. Buna karşın, Polonya'nın uzun yıllar rakibi olan Prusya'da durum farklıdır. Polonya, Prusya'nın Katolikleşmesini siyasal amaçlarından biri sayar. Bu sebeple, Töton Tarikat Haçlıları ile uzun yıllar süren bir çekişme içine girer. Prusya'nın Katolikleşmesi iki unsur arasındaki en önemli siyasal meseledir. Yüzyıllar süren mücadeleyi Polonya kazanır. Yaşanılan gelişmelerin sonucunda, Töton Tarikat Haçlıları'nın ardılı olarak, Protestanlığı benimseyen Prusya Prensiği kurulur. Polonya, Katoliklikten dönme Protestan örgütlenmesini himayesi altına alır. Bu yüzyılın en önemli gelişmesi Polonya ve

Litvanya'nın 1569 yılında birleşmesidir. Böylelikle iki uluslu federal devlet örgütlenmesi resmîyet kazanır. Geniş bir bölgeyi elde tutan bu devlet bünyesinde birçok dini azınlığı barındırır. Ülkenin büyük çoğunluğunun Katolik olmasına karşın, Ortodoks, Protestan, Yahudi, Müslüman azınlıklar da Polonya-Litvanya Devleti'nde yer bulurlar (Dybkowska, vd., 1998: 106; Rykała, 2017: 70-71). Polonya-Litvanya Devleti'nin federal devlet örgütlenmesi çatısı altında dini azınlıkların varlığı kaçınılmazdır. Burada önemli olan bu azınlıkların dini inançlarını yaşarken sıkıntı yaşamayı yaşamadıklarıdır. Bu dönemde Jagiellon Hanedanından başka hükümdar çıkmayınca, Polonya'daki soylu demokrasinin şartları, yeni hükümdarın seçimle başa gelmesine olanak sağlar. Seçimlerin düzenlenmesi, Gniezno'da bulunan başpiskoposun sorumluluğuna bırakılır. Aynı zamanda, başpiskoposun yeni hükümdar seçilene kadar devletin temsilcisi olması kararı alınır. Hükümdarın toplum üzerinde zor kullanması ve soylularla olası çatışmaların önüne geçilmesi için tüm dini azınlıklara tolerans gösterilir (Arık, 2010: 148). Ruhbanların düzeni koruyucu özelliklerinin dinin temellerinden biri olduğunu hatırlarsak, Gniezno Başpiskoposu'nun Polonya'nın liderlik makamına vekâlet etmesi anlamsız görünmez. Başpiskoposun ruhani bölgesinin Polonya-Litvanya Devleti'nin siyasal sınırlarıyla eş görülmesi, Katolikliğin Polonya'daki yerleşik karakterini gösterir. Azınlıkların dini inançlarına saygı duyulması önemlidir. Ancak gözden kaçmaması gereken bir şey vardır. Protestanlığa karşı gelişen hareketlere bakacak olursak, azınlıklara gösterilen saygının sınırının Katolikliğin tehdit edildiği yerde bittiğini görürüz.

16. yüzyılın sonuna gelindiğinde Polonya-Litvanya Devleti'ndeki Hristiyan tüm unsurların birleştirilmesi için adımlar atılır. Tüm Hristiyan mezheplerinin tek bir kilise çatısı altında birleşmesi siyasal iktidar alanının örgütlenmesi için kolaylıklar sağlar. Öncelikle federal devletin çatısı altındaki Ortodoks kiliselerin birleştirilmesi adına reform hareketi başlar. Vilnius ve Lviv Ortodoks Kiliseleri birleştirilir (Arık, 2010: 158). Ancak, Ortodoks kiliselerin birleşmesi yeterli değildir ve siyasal yapının dini iktidar alanlarının birleşmesiyle desteklenmesi için girişimler başlar. 1595 yılında Papalığın onayıyla, Polonya'da bulunan Katolik ve Ortodoks kiliseler, Kilise Birliği adı altında birleştirilir. (Kucharski ve Misiejuk, 2007: 93). Kilise Birliği, kiliselerin dini pratiklerinde değişiklik meydana getirmez. Ancak, Katolik ve Ortodoks unsurları doğrudan Vatikan'daki ruhani merkeze bağlar. Yaşanan bu gelişmelerin sonucunda Polonya-Litvanya Devleti 17. yüzyıla girilirken siyasi ve dini anlamda birleşmiş bir hal alır. Polonya tarihinin klasik dönemi olarak sayılan bu yüzyıllar arasında Polonya kendisine din üzerinden bir

kimlik oluşturur. Kilise birleşmesinde Ortodokslara verilen ayin serbestliği Polonya'nın Katolik kimliğini zedelemeyiz. Siyasal yapının birleşmesinin toplumsal alanda da kendisine yer bulduğu bu hamleler Vatikan tarafından güven altına alınır.

Sonuç

Din, sosyolojinin toplumsal meseleleri açıklamasına olanak veren kolektif bir kurumdur ve yapısı gereği kolektif olma özelliğinden ayrı düşünülemez. Sosyolojinin bilim olarak ortaya çıktığı andan itibaren sosyologlar dini toplumsal çıkarımlarında kullanırlar. Farklı bakış açıları geliştirmelerine rağmen, dinin kolektif niteliği ve büyüden farklı bir şey olması üzerinde uzlaşırlar. Tarihsel süreçte dinler yerel dinlerden evrensel dinlere doğru bir yol izlerler. Katoliklik de bu sürecin içinde kendisine yer bulur. Polonya, Katolik kimliği ile tanınır. Bu sebeple, Polonya'da Katolikliğin inşa süreci sosyolojik olarak üzerine düşünülmesi gereken bir konudur. 11. yüzyılda tarih sahnesine çıkan Polonya dönemin siyasi şartları gereği Katolik Hristiyanlığa geçer. Kuruluşunun hemen ertesine denk gelen Katolikliğe geçişin toplumsal olarak kabulü için bir süreç gerekir. Bu süreç içinde Polonya ruhbanlarına büyük iş düşer ve kilise örgütlenmesi yüzyıllar içinde oturmaya başlar. Katolikliğin Polonya'da yerleşme süreci 11.-17. yüzyıllar arası döneme denk gelir. Katoliklik, Polonya'nın Avrupa siyasetinde kendisine yön çizmesine ve aynı zamanda bir Polonyalı kimliği oluşturmasında sıkça başvurulan bir kurum olur. Katolikliğin inşa sürecinin, günümüz Polonya'sında yaşanan toplumsal gelişmelerin nedenlerinin bulunduğu bir başvuru kaynağı olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Althusser, Louis (2018). *Écrits sur L'Histoire 1963-1986*. Paris: PUF.
- Anderson, Perry (1978). *L'État absolutiste de ses origines et ses voies I*. (Çev. Dominique Niemetz). Paris: Maspero.
- Arik, Sabire (2010). *Kuruluştan XVII. Yüzyıla Polonya Tarihi*. Ankara: Köksav.
- Atasoy, Emin, vd. (2017). "Coğrafya Perspektifinden Polonya Cumhuriyeti". *Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti*. (Ed. Emin Atasoy ve Jan A. Wendt). İstanbul: Beta, 3-37.
- Benveniste, Émile (1973). *Indo-European Language and Society*. London: Faber&Faber.
- Bloch, Marc (2014). *Feodal Toplum*. (Çev. Melek Fırat). İstanbul: Isık Yayınları.

- Braudel, Fernand (2014). *Uygartıkların Grameri*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- Braudel, Fernand (2016). *Tarih Üzerine Yazılar*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bréchon, Pierre (2000). *Les grands courants de la sociologie*. Grenoble: PUG.
- Breysig, Kurt (1905). *Die Entstehung des Gottesgedankens un der Heilbringer*. Berlin: Bondi.
- Browiec, Jerzy ve Niemiec, Halina (2005). *Dzieje Polski w datach*. Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam.
- Collingwood, Robin George (2017). *Tarih Tasarımı*. (Çev. Kurtuluş Dinçer). Ankara: Doğu Batı.
- Comte, Auguste (2015). *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*. (Çev. Erkan Ataçay). Ankara: BilgeSu.
- Durkheim, Émile (2010). *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*. (Çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Duroselle, Jean-Baptiste (1949). *Histoire du Catholicisme*. Paris: PUF.
- Dürüşken Çiğdem (2014). *Antikçağ Felsefesi Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Sistemi*. İstanbul: Alfa.
- Dybkowska, Alicja vd. (1998). *Polskie Dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności*. Warszawa: Wydanie piate.
- Eusebios (2011). *Kilise Tarihi*. (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi.
- Feuerbach, Ludwig (2008). *Hiristiyanlığın Özü*. (Çev. Oğuz Özügül). İstanbul: Say.
- Freyer, Hans (2015). *Sosyoloji Kuramları Tarihi*. (Çev. Tahir Çağatay). Ankara: Doğu Batı.
- Kabakçı Enes (2019). *Sosyolojiyi Kurmak: Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim*. İstanbul: Vadi.
- Kitabı Mukaddes (2010). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Klima, Ewa (2017). "Polonya'daki Roma-Katolik Kilisesi" (Çev. Erkan Yılmaz). *Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti*. (Ed. Emin Atasoy ve Jan A. Wendt). İstanbul: Beta, 267-286.
- Kucharski, Wojcieh ve Misiejuk, Dariusz (2007). *Historia Polski w datach*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.

- Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali (1998). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurat, Akdes, Nimet (1999). *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Le Play, Frédéric (2017). *Seçilmiş Metinler*. (Çev. Ahmet Kerem Yılmaz). Ankara: Heretik.
- Lelewel, Joachim (1848). *Dzieje Polski*. Lwów: y.y.
- Lortz, Joseph (1962). *Histoire de l'Église*. Paris: Payot.
- Łowmiański, Henryk (1973). *Początki Polski: z dziejów Słowian w I tysiącleciu n. e., t. 5*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Marx, Karl (2011). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, Karl (2017). *Hayalet Seçme Yazılar*. (Çev. Güçlü Ateşoğlu, vd.). İstanbul: Ayrıntı.
- Mauss, Marcel (2011). *Sosyoloji ve Antropoloji*. (Çev. Özcan Doğan). Ankara: Doğu Batı.
- Michałowska, Teresa (1995). *Średniowiecze*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nikodem, Jarosław (2009). *Jadwiga Król Polski*. Wrocław: Ossoleium.
- Rykała Andrzej (2017) "Polonya'daki Ulusal, Etnik ve Dini Azınlıkların Oluşumları ile Tarihsel ve Coğrafi-Politik Koşulları". (Çev. Erkan Yılmaz). *Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti*. (Ed. Emin Atasoy ve Jan A. Wendt). İstanbul: Beta, 69-92.
- Schatz, Klaus (2001). *Sobory powszechnie - punkty zwrotne w historii Kościoła*. Kraków: WAM.
- Sezer, Baykan (2011). *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. İstanbul: Kitabevi.
- Simon, Pierre-Jean (1991). *Histoire de la sociologie*. Paris: PUF.
- Turner, Bryan. S. (2017). *Din ve Modern Toplum Yurttaşlık, Sekülerleşme ve Devlet*. (Çev. Arzu Tüfekçi). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Weber, Max (2016). *Din Sosyolojisi*. (Çev. Latif Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Wernick, Andrew (2001). *Auguste Comte and the Religion of Humanity the Post-Theistic Program of French Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.